

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри російської мови і літератури
Київського національного лінгвістичного університету
Нечитайло Ірини Миколаївни
про дисертацію Гончаренко Аліни Володимирівни
"Лексичний склад Києво-Печерського патерика",
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.02 – російська мова
(196 с. основного тексту, 219 с. усього тексту,
213 позицій списку літератури)

Оцінку дисертаційної праці А.В. Гончаренко нам хотілося б розпочати з того, яку тему дослідження вона обрала. Ми маємо на увазі її відповідність одному з фундаментальних завдань лінгвістичної славістики. Поряд із дослідженням генези, розвитку, просторово-часової стратифікації прамови слов'ян надзвичайно важливим є порівняльно-історичне вивчення формування й семантичної будови лексики та лексико-семантичних класів слов'янських мов. Різні етапи вирішення цих проблем переконливо демонструють праці О. Брюкнера і А. Мейє, М. Фасмера і Ф. Міклошича, Ф. Копечного і В. Георгієва, Є. Куриловича, Л.А. Булаховського і О.С. Мельничука, В. Махека і Ф. Славського, О.М. Трубачова і В.В. Мартинова, В.В. Іванова і В.М. Топорова, А.Є. Супруна і Ю.О. Карпенка, В.М. Русанівського і В.В. Німчука, В.Т. Коломієць і Р.В. Болдирєва та ін.

Для слов'янської компаративістики особливо важливими є давні слов'янські мови, оскільки вони фіксують близький до праслов'янського мовний стан, дозволяють відтворити розподіл пізньопраслов'янської лексики, представлені в давніх пам'ятках, за регіональними семантичними й словотвірними ознаками. Крім того, завдяки лінгвістичним текстологічним дослідженням, є відомими лінгвогеографічна прив'язка і хронологія текстів старослов'янської та церковнослов'янської мов. Показниками просторово-часових відношень праслов'янської доби можна

вважати окремі ізоглоси і сукупності ізоглос вузьколокальної архаїчної лексики з цих текстів, які можуть відбити давні явища як лексики, так і просторово-часових відношень у пору загальнослов'янської єдності.

Представлена на захист дисертація Гончаренко Аліни Володимирівни "Лексичний склад Києво-Печерського патерика" дозволяє відкрити одну з тіньових сторінок мовної давнини – будови лексичного складу середньовічних релігійних текстів Східної Славії як об'єднання споріднених, але неоднорідних за змістом елементів. У праці ставиться **завдання** проаналізувати семантичну структуру лексичного матеріалу Києво-Печерського патерика, яке включає: характеристику співвідношення між питомим та книжним мовними компонентами в мові цього джерела, аналіз семантичних координацій всередині лексичних систем і підсистем, звернення до етимологічних витоків корпусу лексем та оцінка наслідків їхньої взаємодії.

Незважаючи на те, що окремі питання, пов'язані з історією формування різномовного матеріалу пам'яток давньоруського періоду вже ставали об'єктом вивчення, такого всебічного, глибокого й методично виправданого розгляду субстантивних найменувань Києво-Печерського патерика ще й досі не було проведено, що свідчить про безсумнівну **новизну** й **актуальність** дисертаційної праці.

У трьох широких розділах свого фундаментальної дисертації (а вона, крім основної частини, містить *Вступ*, *Висновки*, *Список використаних джерел* з 21 позицією, *Список використаної літератури*, що складається з 213 найменувань російською, українською, польською, чеською, німецькою, англійською мовами) на 196 сторінках А. В. Гончаренко здійснено скрупульозний аналіз великого лексичного масиву (1514 слів) з тексту Києво-Печерського патерика за списком 1554 р. другої Касіянівської редакції загальним обсягом 194 стор.

Як відомо, алгоритм подання досліджуваного матеріалу є показником логіки наукового пошуку і відбиває теоретичну й методичну підготовку вченого. **Перший розділ** дисертації "Теоретичні аспекти лінгвістичного

вивчення Києво-Печерського патерика" репрезентував мовну ситуацію Київської Русі та основні здобутки у її вивченні, а також погляди автора на Патерик як об'єкт текстологічних, історичних і літературознавчих досліджень. У цій частині роботи детально роз'яснено розуміння авторкою описового, порівняльно-історичного методів та компонентного аналізу зібраного матеріалу.

З огляду на розглянуту вище стратегію вивчення автором лексики Патерика слід звернути увагу на добру структурованість *практичної* частини дисертації. Це передусім виокремлення на першому етапі *книжкової* та *східнослов'янської основ* субстантивів Києво-Печерського патерика. Подальшу систематизацію детально продемонстровано у II та III розділах праці.

У **розділі II** "Книжкова основа лексичного складу Києво-Печерського патерика" за принципом зовнішньої інтерпретації показано, що південнослов'янська за походженням лексика може бути розподіленою на теологічну, морально-етичну, ритуальну групи та назви, що супроводжують ці поняттєві сфери – усього 6 об'єднань, кожне з яких одержало конкретизацію у вигляді 3–5 лексичних мікрогруп.

Як свідчить **розділ III** "Східнослов'янські елементи в лексиці Києво-Печерського патерика", давньоруські найменування зосереджено навколо міфологічної та побутової сфер (одяг, продукти, посуд, знаряддя праці).

Обидва лексико-семантичні об'єднання показано як організовану взаємопроникну двоцентрову систему зі своїми ядерними, навколоядерними й периферійними угрупованнями та притаманними їм гіперо-гіпонімічними зв'язками, дублетами, переосмисленнями й стилістичними рисами. Отже, науковий пошук здійснено за лексико-семантичним, синтаксичним та стилістичним векторами.

Не обмежуючи розгляд лексики обох основ (як запозиченої, так і питомої) лише синхронічним аспектом, молода дослідниця вдало доповнює характеристику словникового складу історичним аналізом. Значну частину її праці становить опрацювання інформації з історичних та етимологічних

словників, що дозволяє повніше зрозуміти значеннєві особливості субстантивів і скласти уявлення про хід семантичних перетворень їхньої структури.

Дослідження А.В. Гончаренко є зразком витонченої роботи зі складним за змістом і строкатим за походженням матеріалом, поза її увагою не залишено жодної розбіжності у тлумаченнях, її дисертацію з точки зору лексикології, етимології й семантики можна вважати завершеним твором.

До кожного розділу й до дисертації в цілому автор подає глибокі теоретичні висновки. Структура підсумкових **висновків** дослідження відповідає змісту мети і завдань, поставлених на його початку. Все це переконує у тому, що з'явилася глибока праця, яка поновлює наші уявлення про значеннєві риси старослов'янських, церковнослов'янських та давньоруських слів однієї з найвизначніших агіографічних пам'яток Східної Славії. Здійснене у праці дослідження, по-перше, поглиблює знання про семантико-функціональні особливості давніх субстантивів і, по-друге, виявляє загальномовні закономірності, що досягаються в структурі одного й того ж значення різними виразними засобами трьох слов'янських мов.

Беззаперечним здобутком аналізованої праці вважаємо узагальнення фактів взаємодії та взаємовпливу книжного та питомого компонентів, що зумовили суттєві зміни лексико-семантичного та стилістичного планів.

Цілком логічно припустити, що представлена в дисертації А.В. Гончаренко палітра диференціації й адаптації питомих і запозичених слів одного літературного джерела може бути фрагментом більш широкої картини її реалізації в інших мовах, що відкриває перед дослідницею шляхи майбутніх дослідів.

Насамкінець дозволимо собі кілька думок дискусійного характеру.

1. Молода дослідниця показала своє вміння опанувати матеріал етимологічних словників для більш поглибленого розуміння південно- та східнослов'янських лексичних елементів, напр., *господь* (с. 51), *спас* (с. 53) та ін. Однак сторінки, присвячені словам *богъ*, *благо*, *добро* (с. 66–68) та їхнім континуантам у сучасних східнослов'янських мовах, також виглядали

б завершенишими, якби одержали відповідну етимологічну інтерпретацію. Визначення германських витоків лексем *кроль*, *гетьман*, *художник* також могло б надати відповідні мотиватори їхнім значенням в аналізованому тексті.

2. На наш погляд, звернення до застарілих етимологічних джерел спричинило хибне визначення слова *хрома* / *хороми* як запозичень дохристиянської епохи (с. 81). Однак у шостому томі Етимологічного словника слов'янських мов, виданому 2012 року, наводяться докази праслов'янської форми **хортъ* зі значенням "дах" або "високий дім" з давнішого **skorm-*, що зводиться до праіндоєвропейської **skormo* / **sormo* також семантичної групи будівель (ЕСУМ, т. VI, с. 202).

3. Вважаємо неточністю виведення *лобъзати* з латинськ. *lambere* (с. 103 дисертації), адже українські етимологи вважають ці лексеми лише співвідносними. Якщо враховувати думку фахівців, питомих слов'янське *лобъзати* продовжує праслов'ян. **labъz-*, **labuz-* "ластитися" (ЕСУМ, т. III, с.175).

4. Подекуди в роботі знаходимо огріхи, допущені, ймовірно, під впливом української мовної традиції, як-от: *численные* замість *многочисленные* (с. 46, 56), *являла собой* замість *представляла собой* (с. 44), *бароковий* замість *барочный* (с. 53), *в кельи* замість *в келье* (с. 78) та церковнослов'янське *неверствие*, який, можливо, відповідає російському *неверие* (с. 73 дисертації).

Але ці зауваження мають частковий характер і жодним чином не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого твору. Дисертація Гончаренко Аліни Володимирівни "Лексичний склад Києво-Печерського патерика" є самостійним, цілісним і завершеним лінгвістичним дослідженням на нову й актуальну для порівняльно-історичного і російського мовознавства тему, виконаним на високому науковому рівні, із застосуванням коректно сформованого теоретико-методичного апарату та солідної емпіричної бази, наслідком чого стала **достовірність отриманих результатів, теоретична і**

практична цінність спостережень і узагальнень.

Досить широкою є **апробація** дослідження А. В. Гончаренко (9 наукових та науково-практичних конференцій різних рівнів, 10 одноосібних **публікацій**, 5 із яких надруковано в наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних та 3 в інших вітчизняних виданнях). Публікації та автореферат достатнім та адекватним чином відбивають зміст дисертації.

Отже, є всі підстави вважати, що рецензоване дисертаційне дослідження Гончаренко Аліни Володимирівни "Лексичний склад Києво-Печерського патерика" відповідає вимогам пп. 11, 12, 13 "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а його авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.02 – російська мова.

Офіційний оponent

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри російської мови і літератури
Київського національного лінгвістичного університету

Електронний підпис
І.М. Нечитайло
завіряю: ст. І.С. експ. В.
09.12.16

Відрук надіслано до кафедри грудня 2016р.
офіційний секретар Валер В. Т. Зрлик